

**ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚЫЗЫЛОРДА ОБЛЫСЫНЫҢ КҮРІШ ӨСІРУ САЛАСЫ:
ДАМУ ҮРДСТЕРІ МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ**

**RICE GROWING INDUSTRY OF KYZYLORDA REGION OF KAZAKHSTAN:
TRENDS AND DEVELOPMENT PROSPECTS**

**РИСОВОДЧЕСКАЯ ОТРАСЛЬ КЫЗЫЛОРДИНСКОЙ ОБЛАСТИ КАЗАХСТАНА:
ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ**

С.Т. ЖҰМАШЕВА*¹

э.ф.к., доцент

Ш.М. ҚАНТАРБАЕВА²

э.ф.д., доцент

А.Е. МУХАНОВА³

э.ф.к.

¹Қазақ аграрлық-өнеркәсіптік кешенінің экономикасы және ауылдық аумақтарды дамыту ғылыми-зерттеу институты, Алматы, Қазақстан

²«Нархоз» университеті, Алматы, Қазақстан

³Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті, Қызылорда, Қазақстан

*автордың электрондық поштасы: torehanoba@mail.ru

S.T. ZHUMASHEVA*¹

C.E.Sc., Associate Professor

SH.M. KANTARBAYEVA²

Dr.E.Sc., Associate Professor

A.E. MUKANOVA³

C.E.Sc.

¹Kazakh Research Institute of Economy of Agro-Industrial Complex and Rural Development, Almaty, Kazakhstan

²«Narhoz» University, Almaty, Kazakhstan

³Korkyt Ata Kyzylorda State University, Kyzylorda, Kazakhstan

*corresponding author e-mail: torehanoba@mail.ru

С.Т. ЖҰМАШЕВА*¹

к.э.н., доцент

Ш.М. ҚАНТАРБАЕВА²

д.э.н., доцент

А.Е. МУХАНОВА³

к.э.н.

¹Казахский НИИ экономики АПК и развития сельских территорий, Алматы, Казахстан

²Университет «Нархоз», Алматы, Казахстан

³Кызылординский государственный университет им. Коркыт Ата, Кызылорда, Казахстан

*электронная почта автора: torehanoba@mail.ru

Аңдатпа. Авторлар Қызылорда облысының күріш өсіру саласындағы қалыптасқан жағдайды қарастыруда: күріштің егіс алаңы 87 300 га құрады, бұл Қазақстанда өндірілетін күріш өнімінің 90%-ын өндіруді қамтамасыз етуге мүмкіндік берді. Ақ астықтың орташа өнімділігі гектарына 54,5 ц құрайды. Жоғары өнімді сұрыптарды пайдалану есебінен соңғы бес жылда күріш жармасын өндіру 39% - ға, күріштің жалпы түсімі екі есеге артты. Статистика комитетінің деректері бойынша, оның өңірдегі көлемі 2020 жылы 2019 жылмен салыстырғанда 15 мың тоннаға, өңделген күріш 81,2% - ға (60-тан 107,5 мың тоннаға дейін) өскен. Қызылорда облысында 2020 жылы га-дан 61,8 ц алынды, қамбаға 550 мың тоннадан астам күріш себілді. Зерттеу нәтижелері күріш жармасына ішкі сұранысты толық

ішінде күріштің егіс көлемі 101970 га, ауыл шаруашылық кәсіпорындарында 49751 га, шаруа (фермер) қожалықтарына 52519 га келеді [1].

Күріш – танымал тағам. Бұл дәнді дақылдардың құрамында 70%-ға дейін көмір-сулар бар. Қызылорда облысындағы су тапшылығы өңір шаруаларына пандемиямен қатар қиындық тудырып отыр. Дикандарға, әсіресе, Сырдариядан келетін су жетіспеушілігі біраз кедергілер келтіреді. Суға байланысты өзекті мәселелерді шешу үшін көлемі 2,3 млрд. текше метрді құрайтын 6 су қоймасын салу жоспарланып отыр. Сондай-ақ Қызылорда және Әйтек су тораптарын қайта жаңғырту, Жиделі су қоймасын жөндеу, Жалағаш ауданындағы ирригациялық дренаж жүйесін жетілдіру бойынша ірі инфрақұрылымдық жобаларды іске асыру да қолға алынған. Сонымен қатар өңірде 143 мың гектар аумақтағы алқаптың ирригациялық және дренаждық жүйесін, 29 мың гектар суармалы жерлерді қалпына келтіру және айналымға енгізу жобалары іске асырылуда. Жалағаш ауданында элеватор базасындағы «Байқоңыр» агрохол-дингін құру аймақта күріш кластерін дамытуға ықпал етті. Ы.Жақаев атындағы күріш өсіру ғылыми-зерттеу институты Бүкілресейлік күріш институтымен бірлесіп Қызылорда облысы үшін арнайы сорттарды шығарып келеді.

Дәнді дақылдардың басым бөлігі сияқты, күріш – бұл әдеттегі "биржалық тауар". Ұзақ мерзімді сақтау мүмкіндігі оны жергілікті тұтыну өнімдерінің тізімінен шығарады және халықаралық сауданың едәуір көлеміне кепілдік береді (әлемдік өндіріс көрсеткіштерінің 9-13%). Сонымен қатар, маңызды ерекшелігі – күріш сорттарының қасиеттеріндегі үлкен айырмашылықтар. Бұл бір елдің бір уақытта осы өнімді импорттаушы және экспорттаушы бола алатындығына байланысты.

Зерттеу материалдары мен әдістері. Жүргізілген зерттеудің теориялық негізі ауыл шаруашылығының өндірістік әлеуетін дамыту бойынша шетелдік және отандық экономист ғалымдардың ғылыми еңбектері ілімдік және әдіснамалық негіз ретінде пайдаланылды.

Зерттеудің әдістемесі әлеуметтік-экономикалық құбылыстарды зерттеудің ғылыми әдістемесінің негізгі ережелеріне, сонымен қатар стратегиялық басқару және бәсекелестік талдаудың ғылыми теория-ларына негізделген.

Зерттеу әдістері ғылыми абстракция және экстраполяция, индукция және

дедукция әдістері болып табылады. Зерттеу жүргізу барысында экономикалық-статистикалық, логикалық, аналитикалық әдістер, сондай-ақ статистикалық бақылау, топтау, талдау, бағалау және салыстыру әдістері қолданылды. Ақпараттық база ретінде Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитетінің, Ауыл шаруашылығы министрлігінің деректері, Қызылорда облысының ресми сайттарының материалдары, шаруа қожалықтарының статистикалық деректері пайдаланылды. Отандық және шетелдік жарияланымдар мен ғылыми-теориялық, ғылыми-практикалық конференциялар материалдары, бұқаралық ақпарат құралдарының материалдары, мерзімді басылым мақалалары қолданылды.

Нәтижелер және оларды талқылау.

Қызылорда облысында ауыл шаруашылығы өнім өндіру көлемі 2020ж. 2019ж. қарағанда 63,9 млн теңгеге (48 505,2 млн теңгеден 48 569,1 млн теңгеге дейін), 0,13%-ға артқан, оның ішінде өсімдік шаруашылығы 822,2 млн теңге (28 980,6 млн теңгеден 29 802,8 млн теңгеге дейін), 2,8%-ға артқан. Мал шаруашылығы 4,2%-ға кемігені байқалады. Облыста егілген барлық дақылдардың ішінде күріштің еншісінде 47,7% болса, ал дәнді дақылдар құрылымында күріштің үлесі 84,6% болып отыр [2].

Қызылорда облысында күріш, жоңышқа дақылдарының экономикалық тиімділігі мен ауыспалы егістегі орнының маңыздылығына байланысты бұл дақылдардың егіс көлемі жыл санап ұлғайып, өнімділікте шаруашылықтың барлық санаттары бойынша, оның ішінде шаруа (фермерлік) қожалықтарда өсуде.

Ауыл шаруашылығы өндірісінің экономикалық тиімділігі, ең алдымен, оның мөлшері мен көрсеткіштері арқылы көрініс табады. Ауыл шаруашылық кооперативтерін және оның одақтарын қолдаудың негізгі бағыты болып материалдық-техникалық базасын қалыптастыру және әр түрлі кооперативтік кәсіпорындардың өндірістік инфрақұрылымына дотация беру; мемлекеттік және жергілікті бюджеттен үлестік базада сақтандыру мен несие кооперативтерін пайлық қорды қалыптастыруға қолдау жасау, ұзақ мерзімді жеңілдетілген несиелерді ұсыну; агросервис, өңдеу, сақтау және өнімдерді өткізу, материалды-техникалық қамтамасыз ету бойынша кооперативтерді дамытуға инвестициялық несиелер ұсыну табылады [3].

Жыл сайын еліміздің ішкі рыногында басқа елдерден оның ішінде Қытай мемлекетінен заңсыз түрде, яғни кедендік баждары және салықтары төленбеген арзан бағадағы күріш сатылады, бұл өз

ретінде екі елдің экономикасына және күріш өнімінің бағасына кері әсерін тигізеді. Осыған орай, күріш өндірудің экономикалық тиімділігі 1 кестеде көрсетілген.

1 кесте – Күріш өндірудің экономикалық тиімділігі

Көрсеткіштер	2018ж.	2019ж.	2020ж.
Ауданы , мың га	4023,2	4116,7	4 445,9
Өнімділігі, ц/га	41,7	44,2	47,2
Жалпы өнім, мың тонна	167 767,4	181 958,1	20 9846,4
Жалпы шығындар, млн теңге	3 925,7	5 233,11	6 715,08
1 тоннаның өзіндік құны, теңге	23 400,0	28 760,0	32 000,0
Өндіріс рентабельділігі, %	8,11	12,3	16,8
Мемлекеттен қолдау көлемі, барлығы млн теңге	71,1	56,3	34,5
Несиелер (қайтарымды)	30,7	32,2	32,8
Шығындар (Қайтарымсыз)	40,4	24,1	1,7

Ескерту – Ақпарат көзі: Қызылорда облысында күріш өндірісі саласына қатысты жүргізілген талдаулар және кластерлік жүйенің мүмкіншіліктері, Қызылорда қаласы, 2020.

Кестеден байқағанымыздай, Қызылорда облысы бойынша күріш өндірудің экономикалық тиімділігі 2020 жылы 2018 жылмен салыстырғанда біршама жоғары. Оған әсер етуші біріншіден, әрбір гектардан алынатын өнімділік деңгейінің жоғарылауы. Мемлекет тарапынан бөлінген субсидиялар арқылы күріштің өзіндік құнын төмендетуге, жалпы табыс деңгейін арттыруға мүмкіндік туындап отыр. Зерттеулер көрсеткендей, күрішке субсидия көлемі 4696,9 млн теңгені немесе шығындар бойынша 16,4% құрады, оның ішінде жанар-жағармай материалдары – шығындар бойынша 1,9%, минералды тыңайтқыштар – 8,1%, гербицидтер – 4,4 және тұқым шаруашылығы – 2,2% құрады.

Алматы, Қызылорда, Түркістан облыстарының шаруашылықтарында күріш өсірудің экономикалық көрсеткіштерін зерттеу «Тамшы-Бұлақ» ЖШС күріштің кірістілік деңгейінің 20,4%, Динара ПК – 34,9%, тәжірибелік АШК – 22,2%, ЖШС «Жалаңтөс» – 36,2%, «Қазақ мақта өсіру ФЗИ» ЖШС – 36,9%, «Шеңгербай» ШҚ – 41,5% тиімділігін көрсетті. Субсидиялар есебінен кірістілік «Тамшы-Бұлақ» ЖШС – 36,1%, «Динара» ӨК – 48,8%, «СПК Эксперименталь» – 31,4%, «Жалаңтөс» ЖШС – 42,3%, «КазНИИ» ЖШС мақта өсіру» – 45,6%, «Шеңгербай» ШҚ – 46,8%, бұл субсидия-лардың осы шаруашылықтардағы өндірістің экономикалық тиімділігіне жоғары әсерін растайды (2 кесте).

Күріштің әлемдік экспортындағы Ресейдің үлесі шамамен 1% құрайды. Ресейдің күріш экспортының көлемі күрт өскенін

байқауға болады. Күріш экспортының аймақтық құрылымы – Ресейдегі осы ауыл шаруашылық дақылдары өндірісінің локализациясының көрінісі. Күріш өсіру негізінен Краснодар өлкесіне келеді – 74% [4]. Кеден статистикасы бойынша Мәскеу мен Санкт-Петербургтен тыс 16% экспорттаушыларды ірі қалаларда тіркеудің салдары болып табылады Ресейлік күрішті тұтынушы елдердің құрылымында экспорттаудың негізгі қауіптері бар. Олардың арасында Түркия маңызды орын алады. Бұл үш қиындық туғызады: түрік контрагенттері арзан шикізатты сатып алуды және өздерінің өңдеу қуатын жүктеуді жөн көреді; саяси қатынастардың тұрақсыздығы Ресейдің осы елге экспортына теріс әсер етуі мүмкін; ресейлік өндірушілерді мысырлықтардың ығыстыру қаупі бар.

Ресейлік күріш, Кеден одағы елдерінен басқа, Түркия, Түркіменстан, Әзірбайжан, Моңғолия, Ливия, Испанияға үлкен көлемде жеткізіледі. Сондай-ақ Ресей күрішті Ливан, Украина, Бельгия, Молдова, Нидерланды, Албания, Сирия, Египет, Тәжікстанға экспорттайды. Ресей Федерациясына күріш импортын негізінен Үндістан, Пәкістан, Таиланд және Вьетнам қамтамасыз етеді [5]. Жалпы Ресей мемлекеті күрішпен өзін-өзі қамтамасыз етуінің жүз пайыздық деңгейіне жеткен. Алайда, жеткізілімнің төмендеуіне қарамастан, импортталған күріш әлі де нарықты қалыптастыруда маңызды рөл атқарады, күріштің экзотикалық сорттары супермаркет сөрелерінде әр түрлі ассортиментті ұсынады.

2 кесте – Алматы, Қызылорда және Түркістан облыстарының шаруашылықтарында күріш өсірудің экономикалық көрсеткіштері және көктемгі егісті субсидиялау тиімділігі, 2019.

Шығындар статьясы	Алматы			Қызылорда	Түркістан	
	"Там-шы-Бұлақ" ЖШС	"Дина-ра" ӨК	"Опытное" АӨК	"Жалаңтөс" ЖШС	"Қазақ мақта шаруашылығы ҒЗИ" ЖШС	"Шеңгербай" ШҚ
Көлемі, га	1 800	1080	300	685	176,3	20
Өнімділік, ц/га	38,0	40,9	33,0	39,0	50,0	60,0
Жалпы жинау, т	6 840	4 417,2	990	2 671,5	881,5	120
Шығындар, мың тг	339 948	195 048	53 074	12 6152	43 035	5 300
Сату көлемі, т	3 000	2 430	455	1 923	793	90
Сатудан түсетін кіріс, мың тг	195 000	16 2324	32 760	145 415	66 453	7 614
Сатылған өнімнің өзіндік құны, мың тг	162 000	120 285	26 800	106 753	48 532	5 382
1 ц сату бағасы, тг	6 500	6 680	7 200	7 560	8 380	8 460
1 ц өзіндік құны, тг	5 400	4 950	5 890	5 550	6 120	5 980
Рентабельділік деңгейі, %	20,4	34,9	22,2	36,2	36,9	41,5
Субсидиялар, барлығы, мың тг	18 700	11 220	1 873	4 544	2 897	175
о.і.: тұқым	6 800	4 082	1 113	2 459	660	75
мин. тыңайтқыш	4 800	2 880	460	1 080	1 267	
гербицидтер	3 500	2 500	300	635	880	
ЖЖМ	3600	542		370	90	100
Субсидияны ескере отырып, рентабельділік деңгейі, %	36,1	48,8	31,4	42,3	45,6	46,2

Күріш саудасы Үндістан мен Таиландтың қорлары осы елдердің экспорттық саясатының негізгі сипаттамаларын және күріш қорларының динамикасын тарихи

талдау осы елдердің сыртқы күріш нарықтарындағы қазіргі жағдайын анықтайтын негізгі факторларды түсінуге мүмкіндік береді (3 кесте).

3 кесте – Күріш саудасының динамикасы, 2019

Айлар	Құны, долл.	Көлемі, т	Импортер саны	Декларация
01.01.2019	1 988 320	4 112,39	32	125
01.02.2019	4 774 632	13 383,14	54	286
01.03.2019	7 629 017	22 843,44	48	255
01.04.2019	7 082 085	18 368,62	59	319
01.05.2019	8 806 681	25 195,73	60	275
01.06.2019	6 657 207	17 588,86	52	280

Қазақстанның ішкі нарығының өз күрішімен толық қамтамасыз етілгеніне қарамастан, импорт үлесінің төмендеуі елеусіз. 2020 жылға қарай облыста Иран күрішінің егістік алқабы 5 мың гектарға дейін ұлғайтылғанын, сонымен қатар, өңделген күріш экспортының көлемін 8 мың тоннаға дейін жеткізілгенін атап өту керек.

Қазақстанның ішкі нарықты өз өндірісінің күрішімен қамтамасыз ету фактісін назарға ала отырып, қолда бар экспорттық әлеуетті арттыру туралы мәселе қарастырылуда [6]. Бүгінгі таңда негізгі экспорттаушылар ТМД елдері болып табы-

лады, осыған байланысты қазақстандық күрішті тек жақын шет елдерге ғана емес, сонымен қатар алыс шет елдерді қамту бойынша экспорттық жеткізу географиясын кеңейту бойынша перспективалар бар.

Қызылорда облысында өсірілетін күріш шетелде үлкен сұранысқа ие. Аймақтағы «Абзал және Компания» толық серіктестігінің «Элита» күріші Моңғолия, Ауғанстан, Украина, Ресей, Беларусь, Армения, Қырғызстан, Әзірбайжан, Түркіменстан, Тәжікстан және басқа да ТМД елдеріне экспортталады. Кәсіпорын ресейлік және қазақстандық стандарттарға сай тазар-

тылған майда күріш өндіреді. Күріш өңдейтін ірі зауыттардың бірі – Қызылорда қала-сында орналасқан «Абай Дәулет» ЖШС-гі болып табылады. Аталған шаруашылықта заманауи корей технологиясын қолданады, оның қуаттылығы сағатына 7-10 тоннаны құрайды. Өнімнің 60%-ы экспортталады.

Қызылорда облысындағы тамақ өнеркәсібінің 50 пайызы күріш өңдеуге байланысты. Жаңа технологияларды қолдана отырып, астық қайта өңделеді. Облыс бойынша 45 ірі және 29 шағын зауыт бар, олардың 27-сі халықаралық стандарттарға сәйкес келеді.

Қазіргі таңда Қызылорда облысы бойынша барлық күріш өңдеу кәсіпорындарының жылдық қуаттылығы 408,5 мың тоннаны құрайды, ал облыста ауыл шаруашылық өндірісі өткен жылдың осы кезеңімен салыстырғанда екі есеге артты. Экспорт көлемі – 31%-ды құрайды.

2019ж. ауыл шаруашылығын дамыту мақсатында облысқа республикалық және жергілікті бюджеттерден 5,5 млрд. теңге бөлініп, 2018 жылмен салыстырғанда 44,7 пайызға артты. Қызылорда облысында 2018 жылы төрт күріш өңдеу зауыты іске қосылған, жобалардың жалпы құны 380 млн теңгені құрайды. Шиелі ауданында «Бағбан Әшіров» ШҚ қуаттылығы тәулігіне 45 тонна болатын зауытты іске қосты, жобаның құны – 110 млн теңге. Қуаттылығы тәулігіне 100 тонна болатын екінші зауытты Қармақшы ауданында «Жаңажол» ЖШС ашты. Аталған жобаның инвестиция көлемі 60 млн теңгені құрады. Үшінші зауыт Жаңақорған ауданында бой көтерді, жобаны «Нұрбол и К» шаруа қожалығы алып шықты, зауыттың құны 60 млн теңге болды. Оның жобалық қуаты – тәулігіне 45 тонна. Сондай-ақ «Тан ЛТД» ЖШС Жалағаш ауданында жаңа зауыт ашты. Кәсіпорынның қуаттылығы тәулігіне – 100 тонна, құны – 150 млн теңге [7].

Облыста күріш кластерін дамыту, өндірілетін күріштің бәсекелестігін арттыру бағытында консорциум құрылған. Осыған сәйкес, «Жалағаш элеваторы» ЖШС-гі сатып алынды. АгроХолдингтің жарғылық капиталын қалыптастыру мақсатында «Байқоңыр» ӘКК» ҰК АҚ-нан 500 млн теңге бөлінген. Күріш салысының бағасын тұрақтандыру мақсатында «Агро Холдинг Байқоңыр» ЖШС-і күріш өнімінен 2 347 тонна күріш салысын қабылдайды. Бұл шара өз кезегінде күріш бағасын тұрақтануына септігін тигізуде. Жалпы облыс бойынша 2019ж. 371 ауыл шаруашылығы

тауар өндірушілері 73,0 мың гектар күріш өсірген. Осы шаруашылықтарға көктемгі дала жұмыстарын жүргізуге барлығы 7,4 млрд. теңге қаржы жұмсалған. Осыған байланысты 19,8 мың гектар күріш егетін 15 шаруашылық Агрохолдинг «Байқоңыр» жау-апкершілігі серіктестігінен 1,9 млрд. теңге, 18,8 мың гектар күріш егетін 135 шаруашылық аудандарда құрылған несие серік-тестерінен 1,9 млрд. теңге, 3,5 мың гектар күріш егетін 6 шаруашылық селолық тұтыну кооперативтерінен 353,2 млн теңге несиелік қаржы алынды. Ал 30,8 мың гектар күріш егетін 230 шаруашылық өз қаржысы (3,2 млрд. теңге) есебінен қаржыланып отыр.

Ауыл шаруашылығы құрылымдарының машина трактор паркін жаңалау мақсатында, 50 ат күші бар доңғалақты трактор жинастыру жөнінде «АралАзов Агромаш» БК ЖШС мен «АМТ» Белград компаниясы арасында келісімшарт негізінде, 15 дана трактордың жинақтаушы құрал-жабдықтары алынды.

Облыста мал шаруашылығын дамыту – басты міндеттердің бірі. Осыған байланысты, «Ірі қара мал етінің экспорттық әлеуетін дамыту» жобасын іске асыру жөніндегі іс-шаралардың кешенді жоспарына сәйкес, облыста фермерлік шаруашылық ұйымдастыру үшін 8 700 бас тауарлы сиыр, 5000 басқа арналған ірі қара малын бордақылайтын алаң ұйымдастырылды. 2019 ж. «ҚазАгро» ҰБХ» АҚ-ы арқылы 73 шаруа қожалығы 468,3 млн теңге несие алып, 2644 бас сиыр және 142 бас асыл тұқымды ет бағытындағы бұқа алды [8]. Бұдан өзге шаруашылықтардың өз қаржылары есебінен ет бағытындағы асыл тұқымды «Қазақтың ақбас» сиыры тұқымының 100 бас қашары мен 20 бас бұқасын және «ҚазАгроӨнім» АҚ-на еншілес «KazMeat» ЖШС-нен ет бағытындағы мал шаруашылығын ұйымдастыру мақсатында 37 млн теңге несие алып, 210 бас тауарлы сиыр және 7 бас ет бағытындағы асыл тұқымды бұқа сатып алды. Облыс бойынша аталған бағдарлама аясында барлығы 2 954 бас сиыр мен 169 бас бұқа сатып алынып, жоспар 123,1 пайызға орындалды. «Сыбаға» бағдарламасының аясында 500 бас мүйізді ірі қара малына арналған жалпы құны 139,0 млн теңгені құрайтын бір мал бордақылау алаңының құрылысы бітіп, іске қосылды.

Аграрлық өнеркәсіптегі фермерлер үшін басты проблема – суармалы судың тапшылығы. Сумен қамтамасыз ету мәселелерінің бірі – көрші мемлекеттердің

жақын маңдағы ауыл шаруашылық аймақтарындағы жағдайға тәуелділік. Мысалы, күріш өсірушілер жаһандық дағдарыс аясында азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсатында көрші елдерде ауыл шаруашылық дақылдарының көбеюі суармалы су тапшылығын тудыруы және қолданыстағы Шардара мен Көксарай су қоймаларының толуын төмендетіп, ішкі сумен жабдықтау лимитін қысқарта алады.

Тағы бір проблема – күрішті өндірістік қайта өңдеу қондырғыларының толық пайдаланылмауы. Мысалы, статистикалық мәліметтерге сәйкес, 2019 жылы күріш өңдейтін мамандандырылған қондырғылардың тек 57,6%-ы тартылған.

Саладағы қолжетімді субсидиялар:

- минералды тыңайтқыштарға субсидиялар;
- пестицидтер мен биоагенттерге (энтомофагтарға) субсидиялар;
- тұқымдарды субсидиялау;
- 2019 жылдың төртінші тоқсанында сатылған (өңдеушілерге жеткізілген) өнімдердің өзіндік құнын ішінара өтеуге субсидиялар. Қазіргі уақытта субсидиялардың бұл түрі жойылды;
- сумен жабдықтау қызметтерінің құнын субсидиялау;
- күріш жинайтын комбайндарды сатып алуға инвестициялық субсидиялар;
- басқа қаржы құралдарына субсидиялар (мысалы, арзан несиелеу).

Тұжырымдар. Жұмыстың дер кезінде атқарылып, тиімді қызмет ету барысына жоспарлар мен атқарылатын міндеттердің әсері жоғары болмақ. Осыған байланысты облыстың ауыл шаруашылығы саласында 2025 жылға дейінгі атқарылатын міндеттері мынадай [9,10]:

1. 2021-2025 жылдардың егісіне қажетті ауыл шаруашылығы дақылдары тұқымының мерзімінде дайындалуына ықпал жасау; аттестатталған тұқым шаруашылығы субъектілері көрсететін қызметтердің сапасын бақылау; тұқым шаруашылығы саласында сорттық және тұқымдық бақылауды жүзеге асыру; 2021-2025 жылдардың көктемгі дала жұмыстарын агротехникалық талаптарға сай жүргізілуіне және жоспарланған ауыл шаруашылығы дақылдарының орналасуына ықпал жасау; ұзақ және қысқа мерзімге техникалық саясатқа қатысты аумақтық бағдарламалар әзірлеу; ауыл шаруашылығы саласында техникалық саясатқа қатысты ұсыныстарды уәкілетті органның қарауына енгізу.

2. АӨК дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы

аясында тауар өндірушілерге лизинг арқылы мүйізді ірі қара, қой және жылқы малын алу жөніндегі инвестициялық жоба дайындап, оларды іске асыруды ұйымдастыру.

3. «Мал шаруашылығын дамыту» туралы облыстық форум өткізуді ұйымдастыру; ветеринарлық іс-шаралардың жүргізілуін қамтамасыз ету; ауыл шаруашылығы жануарларына бірдейлендіру жұмыстарын жүргізу; қажетті құлақ сырғаларын және ветеринарлық ұйымдарға ветеринарлық қондырғыларды сатып алу; ауыл шаруашылығы саласы бойынша 2021 жылы құны 1 755,2 млн теңге құрайтын 6 инвестициялық жобаны іске қосу.

4. Мемлекеттік қолдау шараларын жетілдіру бойынша ұсыныстар:

- қайта өңдеу кәсіпорындарының жүктемесін қамтамасыз ету үшін қайта өңдеу кәсіпорнына қайта өңдеуге жеткізілген күріштің 1 тоннасына 100% мөлшерінде басым дақылдар өндірісін дамытуға субсидиялау бағдарламасы аясында субсидияларды қалпына келтіру ұсынылады;

- сумен жабдықтаудағы қолайсыз жағдайдан болатын шығындарды түзету үшін ұйымдық тұрғыдан субсидиялаудың жедел және икемді жүйелерін қолдану қажет. Атап айтқанда, өнімнің өсуіне және өндіріске әсер ететін субсидияларды ұлғайту қажет (минералды тыңайтқыштарға, өсімдіктерді қорғауға арналған құралдарға, тұқымдарға субсидиялар);

- сумен жабдықтау қызметтерінің құнын субсидиялауды жалғастыру қажет;

- инфляциялық процестерді ескере отырып, субсидиялау ставкаларын арттыру қажет;

- негізгі құралдарды сатып алуға арналған инвестициялық субсидиялар әкелінетін ауыл шаруашылық техникасы құнының өсуіне жол бермеу үшін ұлттық валютаның құнсыздану деңгейімен байланыстырылуы керек.

Әдебиеттер тізімі

[1] Статистический сборник «Сельское, лесное и рыбное хозяйство в Республике Казахстан. Комитет по статистике МНЭ РК [Электронный ресурс]. – 2019. – URL: <http://www.stat.gov.kz/> (дата обращения: 18.02.2021).

[2] Қызылорда облысының әкімдігінің ресми интернет сайты [Электрондық ресурс]. - 2019.- URL: <http://www.e-kyzylorda.gov.kz/?q=ru/content/ekonomika> (қаралған күні: 23.01.2021).

[3] Тлесова А.Б. Қазақстанның аграрлық саласы: инновациялық даму / А.Б.Тлесова,

С.Ч. Примбетова, Ш.М.Кантарбаева // Проблемы агрорынка.-2018.-№2.-Б.34-43.

[4] Лысенко, Ю.А. Краткий обзор рынка рисоводства РФ / Ю.А. Лысенко, И.Н. Чуев // Экономика и управление народным хозяйством. – Серия: Экономика и Право. - М.,2019.-С.40-43.

[5] Обзор развития рисоводства в государствах членах Евразийского экономического союза в 2013-2017 годы, ЕЭК, Департамент агропромышленной политики. - М., 2018.- 24с.

[6] Қазақстан Республикасының агро-өнеркәсіптік кешенін дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы.– Астана, 2017.- 94 б.

[7] Мұханова, А.Е. Роль фермерских хозяйств в развитии агропромышленного комплекса Кызылординской области Казахстана / А.Е.Мұханова, Ж.Б. Смагулова, Ж. Жайлаубаева // Проблемы агрорынка. - 2020.- №3. – С.147-155.

[8] Анализ рынка сельского хозяйства в Казахстане: валовый продукт, занятость населения, производственные системы, госпрограмма развития АПК, сельскохозяйственные организации [Электронный ресурс]. –2019 . – URL: <http://www.marketingcenter.kz/> (дата обращения: 20.01.2021).

[9] Әбдіқадырова А. Ауыл шаруашылығы өндірістік инфрақұрылымының жұмыс істеуінің шетелдік тәжірибесі / А.Әбдіқадырова, Ж. Дулатбекова // Проблемы агрорынка.-№ - 2019.- №2. – Б.101-103.

[10] Молдашев А.Б. АПК Казахстана: проблемы развития и поиск их решения // Проблемы агрорынка. -2016.- №3. – С.7-13.

References

[1] Statistical collection “Agriculture, forestry and fisheries in the Republic of Kazakhstan. Committee on Statistics of the MNE RK

[Electronic resource].- 2019. - URL: <http://www.stat.gov.kz/> (date of access: 18.02.2021).

[2] Official website of Kyzylorda regional government [Electronic resource].-2019.-URL: <http://www.e-kyzylorda.gov.kz/?q=ru/content/ekonomika> (date of access: 23.01.2021).

[3] Tlesova A.B. Agricultural sector of Kazakhstan: innovative development / A.B. Tlesova, S.Ch. Primbetova, Sh.M. Kantarbayeva // Problems of AgriMarket.-2018.-№2.-P.34-43.

[4] Lysenko, Yu.A. Brief overview of rice growing market in Russian Federation / Yu.A. Lysenko, I.N. Chuev // Economy and management of national economy. - Series: Economics and Law. - М., 2019.-P.40-43.

[5] Review of the development of rice growing in the Eurasian Economic Union member States in 2013-2017, EEC, Department of Agricultural Policy. - М., 2018.- 24p.

[6] The State program on development of agro-industrial complex of the Republic of Kazakhstan for 2017-2021.- Astana, 2017. - 94 p.

[7] Mukhanova, A.E. The role of farms in the development of agroindustrial complex of Kyzylorda region of Kazakhstan / A.E. Mukhanova, Zh.B. Smagulova, Zh. Zhailaubayeva // Problems of AgriMarket.-2020.- No.3.-P.147-155.

[8] Analysis of agricultural market in Kazakhstan: gross product, population employment, production systems, State program on AIC development, agricultural organizations [Electronic resource]. –2019. - URL: <http://www.marketingcenter.kz/> (date of access: 20.01.2021).

[9] Abdykadyrova A. Foreign experience in operation of agricultural production infrastructure / A. Abdykadyrova, Zh. Dulatbekova // Problems of AgriMarket.-№ -2019.- №2. - P.101-103.

[10] Moldashev A.B. AIC of Kazakhstan: development issues and search for their solution // Problems of AgriMarket.-2016.- No.3. - P.7-13.

Авторлар туралы ақпарат:

Жұмашева Сауле Тоқанқызы; экономика ғылымдарының кандидаты, доцент; ғалым хатшы; Қазақ аграрлық-өнеркәсіптік кешенінің экономикасы және ауылдық аумақтарды дамыту ғылыми-зерттеу институты; Алматы қ., 050057 Сатпаев көшесі 30 б, Қазақстан; torehanoba@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0003-0559-5608>

Қантарбаева Шырын Мырзаханқызы; экономика ғылымдарының докторы, доцент; «Әлеуметтік ғылымдар» Ғылым – білім департаментінің профессоры; «Нархоз» университеті; Алматы қ., 050035 Жандосов көшесі 55, Қазақстан; shyryn-76@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0001-9539-6973>

Мұханова Айгүл Ерденқызы; экономика ғылымдарының кандидаты; «Экономика және менеджмент» кафедрасының қауымдастырылған профессор м.а.; Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті; Қызылорда қ., 120014 Айтеке би көшесі 29 а, Қазақстан; aia_mukanova@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0001-9332-2591>

Information about authors:

Zhumasheva Saule Tokanovna; Candidate of Economic Sciences, Associate Professor; Scientific Secretary; Kazakh Research Institute of Economy of Agro-Industrial Complex and Rural Development; Almaty, 050057 Satpaev str. 30 б, Kazakhstan; torehanoba@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0003-0559-5608>

Kantarbayeva Shyryn Myrzahanovna; Doctor of Economic Sciences, Associate Professor; Professor of the Scientific and Educational Department "Social Sciences"; «Narhoz» University; Almaty, 050035 Zhandosov str. 55, Kazakhstan; shyryn-76@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0001-9539-6973>

Mukhanova Aigul Erdenovna; Candidate of Economic Sciences; Acting Associate Professor of the Department of Economics and Management; Korkyt Ata Kyzylorda State University; Kyzylorda, 120014 Aiteke bi str. 29 a, Kazakhstan; aia_mukanova@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0001-9332-2591>

Информация об авторах:

Жумашева Сауле Токановна; кандидат экономических наук, доцент; ученый секретарь; Казахский НИИ экономики АПК и развития сельских территорий; г. Алматы, 050057 ул. Сатпаева 30 б, Казахстан; torehanoba@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0003-0559-5608>

Кантарбаева Шырын Мырзахановна; доктор экономических наук, доцент; профессор Научно-образовательного департамента «Социальные науки»; Университет «Нархоз»; г. Алматы, 050035 ул. Жандосова 55, Казахстан; shyryn-76@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0001-9539-6973>

Муханова Айгүл Ерденевна; кандидат экономических наук; и.о. ассоциированного профессора кафедры «Экономика и менеджмент»; Кызылординский государственный университет им. Коркыт Ата; г. Кызылорда, 120014 ул. Айтеке би 29 а, Қазақстан; aia_mukanova@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0001-9332-2591>